

СИНОНІМІЙНІ ВІДНОШЕННЯ В ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ІМЕННИКАХ-ЮКСТАПОЗИТАХ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті з'ясовано специфіку вияву синонімічних відношень між компонентами термінологічних іменників-юкстапозитів. Установлено, що компоненти термінологічних іменників-юкстапозитів переважно є відносними, а не абсолютними синонімами; репрезентовано лексико-семантичні групи термінологічних іменників-юкстапозитів із синонімічними відношеннями.

Ключові слова: юкстапозит, термінологічний іменник-юкстапозит, семантично рівноправні відношення, синонімічні відношення, термінологічне синонімічне об'єднання.

Abstract

The article revealed the specific expression synonymous relationships between components of terminological nouns- juxtapositions. Established that components of terminological noun-juxtapositions, mostly are relative, not absolute synonyms; represented lexical-semantic groups of terminological noun-juxtapositions of synonymous relations.

Keywords: juxtaposition, terminological noun-juxtaposition, semantically equal relationships, synonymous relationships, terminological synonymous association.

Проблема визначення обсягу поняття «юкстапозит», із якою тісно пов'язана проблема класифікації складних слів, виділення їхніх диференційних ознак, розмежування різноманітних явищ та визначення їхнього статусу, у сучасному мовознавстві однозначно не витлумачена. Дослідники висловлюють різні думки щодо зарахування юкстапозитів до словотвірних (Г.М. Абакшина, І.В. Агаронян, Л.Є. Азарова, А.О. Білецький, К.С. Горбачевич, К.Г. Городенська, В.О. Горпинич, Н.Ф. Клименко, І.Я. Мислива-Бунько та ін.) або синтаксичних (С.С. Вартапетова, О.С. Малахов, П.О. Лекант, М.В. Корнілов, Т.І. Кочеткова, А.М. Нелюба, О.О. Романова та ін.) явищ мови.

Актуальність дослідження іменників-юкстапозитів зумовлена активізацією їхнього творення у др. пол. ХХ – на поч. ХХІ ст. У зв'язку із науково-технічним прогресом та змінами в суспільному житті вживання цих слів набуло виняткової важливості в науково-виробничій термінології. [1, 211]. Крім того, вивчення семантичних відношень між компонентами іменників-юкстапозитів розширить уявлення про поняття «юкстапозит» як особливого різновиду складних слів в сучасному мовознавстві.

Мета наукової розвідки – проаналізувати структурно-семантичні особливості іменників-юкстапозитів української термінології із синонімічними відношеннями між їхніми компонентами.

У пропонованому дослідженні використано найпоширеніший підхід, за яким юкстапозитом вважають складання, поєднання двох чи більше слів без сполучних голосних з обов'язковою ознакою оформлення – дефісним правописом [2, 252]. Як самостійні лексико-граматичні одиниці іменники-юкстапозити поділяються на деривати із семантично нерівноправними та із семантично рівноправними відношеннями між компонентами. Семантично рівноправні компоненти побудовано на основі антонімічних, синонімічних та співвідносних відношень.

Семантика іменників-юкстапозитів із синонімічними відношеннями ґрунтується на перехрещенні семантики складових компонентів. Значення одного компонента доповнює значення іншого, проте не конкретизує його чи виражає певну ознаку, як у деяких юкстапозитів із нерівноправними відношеннями, а доповнює частиною інформації, якої немає в іншому компоненті, за умови наявності певного загального, спільного значення в обох компонентах (див. схему 1).

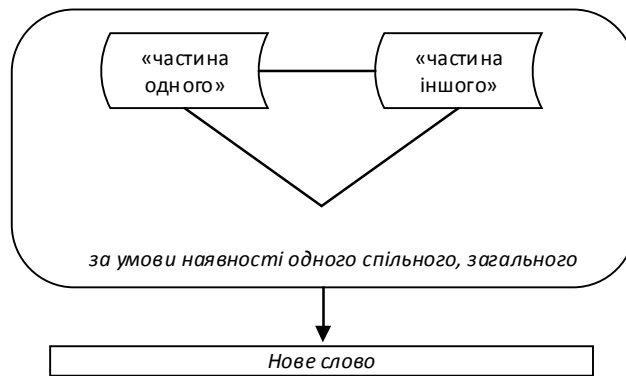

Схема 1. Семантична структура іменників-юкстапозитів із синонімійними відношеннями

На позначення компонентів іменників-юкстапозитів, пов'язаних синонімійними відношеннями, ми послуговуватимемося терміном «термінологічне синонімієне об'єднання» (ТСО) [3, 55], проте таке синонімієне об'єднання у структурі іменників-юкстапозитів є замкненою групою термінів, що не підлягає зміні, оскільки іменники-юкстапозити характеризуються ідіоматичністю та цілісним оформленням.

Наприклад, юкстапозит *генерал-адмірал* позначає вищий військово-морський чин (у російській армії з 18 ст. до 1917 р.) і утворює ТСО – між компонентами цього іменника-юкстапозита наявні синонімієні відношення: *генерал* – «військове звання або чин вищого командного складу армії, а також особа з цим званням» [4, Т. 2, 49]; *адмірал* – «військове звання вищого командного складу військово-морського флоту, а також особа, що має це звання» [4, Т. 1, 21]. І перша, і друга особа має військове звання або чин вищого командного складу – армії (генерал) чи флоту (адмірал), тому слова *генерал* та *адмірал* можна визначати як синонімієно пов'язані. Вони вступають у семантичні відношення у складі іменника-юкстапозита *генерал-адмірал*, що має самостійне лексичне значення.

Термінологічний іменник-юкстапозит *блокування-замикання*, що характеризує явище комп'ютерної сфери, пов'язане із захистом доступу до певного ресурсу, також побудований за принципом урахування значень складників-синонімієв, що мотивують семантику всього слова. Проте лексичне значення утвореного іменника-юкстапозита – це не сума значень «блокування» і «замикання», а якісно нове поняття: *блокування-замикання* – це «процес невіЛЬНОГО використання файла або запису бази даних» [5, 240].

Семантика іменників-юкстапозитів, компоненти яких перебувають у синонімієних відношеннях, ґрунтується на перехрещуванні їхньої семантики. Наприклад, компоненти іменника-юкстапозита *закон-декрет* доповнюють один одного певною частиною інформації, якої немає в значенні іншого компонента, але при цьому їх об'єднує деяке загальне, співвідносне значення, пор.: *закон* – «нормативно-правовий акт вищого представницького органу державної законодавчої влади або самого народу, який регулює найбільш важливі суспільні відносини, виражає волю й інтереси більшості населення, втілює основні права людини та інші загальнолюдські цінності і має найвищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів» [6, 142] і *декрет* – «один з видів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади» [6, 87], «постанова уряду, що має силу закону» [4, Т. 2, 236]. Юкстапозит *закон-декрет*, безпосередньо мотивований семантикою його складників, позначає акт виконавчої влади, що має законодавчу силу (в Іспанії та деяких інших країнах).

Компоненти термінологічних іменників-юкстапозитів переважно є відносними, а не абсолютними синонімієми, тобто їхні значення не збігаються за всіма семами, а лише частково. Наприклад, компоненти юкстапозита *зв'язок-контакт* виражають синонімієно наближені поняття: *зв'язок* – «спілкування, можливість спілкування з ким-, чим-небудь» (одне зі значень) [4, Т. 3, 504] і *контакт* – «спілкування, зв'язок, тісні стосунки» (одне зі значень) [4, Т. 4, 267]. Так само пов'язані компоненти іменника-юкстапозита *еталон-зразок*: *Необхідність ефективно управляти викликає потребу спеціальної підготовки керівних кадрів, проведення серйозних монографічних досліджень діяльності керівників різних ієрархічних рівнів з тим, щоб створити*

сучасну наукову базу, зокрема **еталони-зразки** вмілого виконання конкретних управлінських завдань [7, 106].

Більш віддаленими є значення компонентів іменника-юкстапозита **кінець-консоль**, що належить до терміносистеми архітектури: *кінець* – «крайній пункт, межа протягності предмета, площини тощо, а також те, що прилягає до такого пункту, межі» [4, Т. 4, 163] і *консоль* – «виступ у стіні будинку, що підтримує карниз, балкон, архітектурні прикраси тощо» [4, Т. 4, 264] (одне зі значень); «опорна конструкція, балка чи ферма, закріплена одним кінцем, що підтримує частини будівлі чи інші предмети, що виступають» [8, 277], напр.: *Для шпінделя загалом становить інтерес також приведена жорсткість, тобто жорсткість, вимірна на кінці-консолі, де міститься технологічний інструмент* [9, 73].

Синоніміїні відношення спостерігаються між компонентами іменників-юкстапозитів порівняно незначної кількості лексико-семантичних груп термінологічної лексики. Найбільше компонентів-синонімів у таких розрядах: назви осіб за професією, статусом чи званням (**фахівець-експерт, капітан-директор, генерал-адмірал** та ін.), назви документів (**закон-декрет**), явищ (**зв'язок-контакт**), процесів (**блокування-замикання**) тощо, напр.: *Вигляд функції та вибір алгоритму нечіткого виведення (Мамдані, Сугено, Цукамото та ін.) залежить від механізму побудови нечітких продукційних правил, що використовується в експертних і керуючих системах та у своїй основі мають базу знань, сформовану фахівцями-експертами предметної області, або отриману в результаті навчання нейромережі, навчальна множина якої, в свою чергу, базується на експериментальних даних у вигляді сукупності нечітких предикатних правил* [10, 62].

Отже, синоніміїніми відношеннями пов'язані компоненти порівняно незначної кількості іменників-юкстапозитів країнської термінології. Такі відношення слугують для доповнення семантики кожного компонента додатковою інформацією, утворюючи внаслідок перехрещування значень нове поняття. Подальші дослідження семантичних відношень в іменниках-юкстапозитах можуть репрезентувати особливості їхньої побудови на основі співвідносних відношень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азарова Л. Є. Структурна та фонетична побудова складних одиниць у концепції „золотої” пропорції : [монографія] / Л. Є. Азарова. – Вінниця, 2001. – 284 с.
2. Радомська Л. А. Вивчення обсягу поняття «юкстапозит» у сучасному мовознавстві / Л. А. Радомська // Методичні студії : зб. наук.-метод. праць / укл. Михайло Внтонів (відпов. ред.) [та ін.]. – Вінниця : ДонНУ, 2015. – Вип. 4. – С. 249 – 260.
3. Михайлова Т. В. Семантичні відношення в українській науково-технічній термінології : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Михайлова Тетяна Віталіївна. – Харків, 2002 – 218 с.
4. Словник української мови : в 11 томах. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980.
5. Комп'ютерний словник / перекл. з англ. В. О. Соловійова. – К. : Україна, 1997. – 470 с.
6. Популярна юридична енциклопедія / кол. авт. : В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.
7. Завадський Й. С. Менеджмент: Menegement : підручник для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. : у 3 т. / Й. С. Завадський. – Т. 1. – 3 вид., доп. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2002. – 542 с.
8. Мала гірнича енциклопедія : у 3-х т. / за ред. В. С. Білецького. – Т. 1. – Донецьк : Донбас, 2004. – 640 с.
9. Вісник Вінницького політехнічного інституту : [науковий журнал]. – 1997. – № 4.
10. Інформаційні технології та комп'ютерна інженерія : [науковий журнал]. – 2008. – № 1.

*Радомська Людмила Анатоліївна, викладач кафедри мовознавства
Вінницького національного технічного університету*
ludarad9@gmail.com

*Radomska Lyudmyla Anatoliyivna, Lecture at the Linguistics Department
of Vinnytsia National Technical University*
ludarad9@gmail.com